

суб'єктів підприємницької діяльності лежать в основі формування їх конкурентних переваг, а саме: визначають не тільки якісний склад конкурентних переваг, види та кількісні характеристики продукції, що виробляється, а знаходяться в основі побудови всієї системи забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боннстеттер Б.И. Навыки, которых не хватает предпринимателям [Электронный ресурс] / Б.И. Боннстеттер. – Режим доступа: <http://blog.3metrix.ru/serial-entrepreneurs/>.
2. Knott P. A new approach to competence analysis / P. Knott, A.W. Pearson, R. Taylor // International Journal of Technology Management, 1996. – № 11. – P. 494–503.
3. Труніна І.М. Забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.04 / І.М. Труніна ; СНУ ім. В. Даля. – Луганськ, 2014. – 36 с.
4. Вартанова О.В. Конкурентоспроможність персоналу підприємства: [монографія] / О.В. Вартанова, К.В. Клецова, О.М. Кузьменко та ін. – Луганськ: Вид-во «Ноулдж», 2011. – 176 с.

УДК 338.439.4:633.003.13

Гаркавий В.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри менеджменту організацій

Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ РОСЛИННИЦЬКИХ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Ефективність виробництва – це складна економічна категорія, у ній відображається дія багатьох економічних законів і показується одна з найважливіших сторін суспільного виробництва – його результативність. Форми прояву ефективності можна згрупувати по функціональних підсистемах, тобто оцінка ефективності базується на якомусь показнику (технологічна, економічна, соціальна та інші підсистеми). У статті, у першу чергу, приділено увагу оцінці технологічної ефективності роботи рослинницьких галузей сільського господарства України.

Ключові слова: сільське господарство, оцінка ефективності, виробництво.

Гаркавий В.В. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ РАСТЕНИЕВОДЧЕСКИХ ОТРАСЛЕЙ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

Эффективность производства – это сложная экономическая категория, в ней отражается действие многих экономических законов и показывается одна из важнейших сторон общественного производства – его результативность. Формы проявления эффективности можно сгруппировать по функциональным подсистемам, то есть оценка эффективности базируется на каком-то показателе (технологическая, экономическая, социальная и другие подсистемы). В статье, в первую очередь, уделено внимание оценке технологической эффективности работы растениеводческих отраслей сельского хозяйства Украины.

Ключевые слова: сельское хозяйство, оценка эффективности, производство.

Garkavyi V.V. PERFORMANCE EVALUATION OF CROP SECTORS OF AGRICULTURE OF UKRAINE

Production efficiency is a complex economic category. It displays the action of many economic laws and shows one of the most important aspects of social production – its performance. Manifestations of efficiency can be grouped into functional subsystems, ie performance evaluation is based on some indicator (technological, economic, social and other subsystems). This article, first of all, focuses on the assessment of the technological efficiency of the crop sectors of agriculture of Ukraine.

Keywords: agriculture, performance evaluation, production.

Постановка проблеми. Рослинництво це основна галузь агропромислового комплексу, яка займається вирощуванням сортів культурних рослин, необхідних для життєдіяльності людини або інших потреб, у тому числі і сільськогосподарських. Іншими словами, ця галузь забезпечує людину продуктами харчування, а іншу важливу галузь сільського господарства – тваринництво – кормами. Тому вирішення проблеми нарощування обсягів виробництва продукції рослинництва і підвищення її якості має особливе значення. Результати виробничої діяльності можна оцінити за її ефективністю, рівнем продуктивності праці, соціальним ефектом і так далі. У самому загальному розумінні ефективність виробництва слід розуміти як співвідношення результатів і витрат або задіяних ресурсів. Проблема порівняння витрат і одержаних результатів може ускладнюватись в умовах інфляції, тому доцільнішим видається метод визначення ефективності виробництва, що передбачає співвідношення одержаних результатів і задіяних ресурсів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам дослідження ефективності сільськогосподарського виробництва України присвячені роботи О.В. Манжури [6], Н.О. Вернюка [2], Н.А. Пігорного [7], В.С. Дієсперова [3], Н.І. Дучинської [4] та інших вчених. Але проблема дослідження ефективності залишиться актуальною завжди.

Сучасна економічна теорія і світова практика господарювання оцінюють результати функціонування економіки країни, або певної її галузі, двома способами: економічним зростанням і ефективністю суспільного виробництва. Ці поняття близькі і взаємопов'язані один з одним, але тим не менш не тотожні.

Економічне зростання – це розвиток національної економіки протягом певного періоду часу, який вимірюється або абсолютним приростом обсягів валового внутрішнього продукту (ВВП) і валового національного доходу, або темпами зростання цих показників у розрахунку на душу населення.

Ефективність виробництва – категорія, яка характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить не про темпи приросту обсягів виробництва, а про те, якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст, тобто свідчить про якість економічного зростання.

Ефективність виробництва є однією з головних характеристик господарської діяльності людини. Вона носить багатогранний і багаторівневий характер. Розрізняють ефективність процесу відтворення в цілому та окремих його фаз: виробництва, розподілу, обміну та споживання. Виділяють ефективність всієї економіки країни, окремих її галузей, підприємств і ефективність господарської діяльності окремого працівника.

А.В. Підгорний вказує, що різноманітність підходів до тлумачення категорії ефективність свідчить не лише про її багатоваріантність, але також й про незавершеність процесу пізнання проблеми [7, с. 126-131]. Він зазначає, що ефективність виробництва слід розглядати як складну економічну категорію, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів. Що ж до дослідження ефективності безпосередньо сільськогосподарського виробництва, то автор зазначає, що воно передбачає використання системного підходу до соціально-економічних процесів, ґрунтуючись на теорії відновлення. Також, на думку автора, сутність ефективності сільського господарства полягає у формуванні комплексу умов для забезпечення відтворення сільського населення на основі виробництва необхідної суспільної продукції.

Н.О. Вернюк ефективність виробництва розглядає як комплексне відображення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили, вкладених у певний вид діяльності за певний проміжок часу [2, с. 118-124]. Він зазначає, що з одного боку, ефективним можна вважати таке виробництво, що забезпечує найоптимальніше поєднання і використання економічного потенціалу та дозволяє отримати максимальний натурально-виробничий і фінансовий результати. Але Н.О. Вернюк також зазначає, що ефективність виробництва досягається в разі застосування принципу мінімізації, – тобто мова йде про досягнення найвищих кінцевих результатів при мінімальних затратах ресурсів.

В.С. Дієсперов зазначає, що в зв'язку з тим, що ситуація в сільськогосподарському виробництві України настільки різна, що аналіз її стає неповноцінним без урахування особливостей конкретних умов кожного підприємства [3, с. 13-20]. На думку автора, відмінності простежуються і під час оцінки результатів діяльності сільськогосподарських підприємств і в розрізі регіонів нашої країни.

Можна погодитись з О.В. Манжурою, який пропонує доповнювати кількісний аналіз результатів розвитку сільськогосподарських галузей виробництва якісними оцінками причинно-наслідкових зв'язків між обсягами виробництва, продуктивністю праці та рентабельністю роботи окремих галузей [6, с. 115-119]. Зокрема автор пропонує використовувати для цього кореляційний аналіз.

Особливу цікавість представляє думка Н.І. Дучинської [4, с. 123-127], яка зазначає, що вітчизняні учені, у своїх наукових працях, концентрують більшу увагу саме на економічній ефективності, але враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, доцільно розрізняти і такі види ефективності як технологічна і соціальна.

Під технологічною ефективністю розуміється такий спосіб виробництва, при якому для випуску

даної кількості продукції витрачається не більше ресурсів кожного виду, ніж при інших способах, і принаймні по одному ресурсу в порівнянні з іншими способами досягається економія. Поняття технологічної ефективності може бути сформульовано також наступним чином. Виробництво може вважатися технологічно ефективним, якщо забезпечується максимально можливий обсяг випуску продукції при заданій кількості ресурсів. Технологічна ефективність лежить в основі визначення економічної ефективності виробництва.

Соціальна ефективність – це відповідність результатів господарської діяльності соціальним цілям суспільства. Вона виражає рівень задоволення всієї сукупності потреб. Соціальна ефективність пов'язана з рівнем життя населення, змістом та умовами праці, станом середовища проживання людини, масштабами вільного часу. Вона передбачає посилення соціальної орієнтації економічного зростання. Неприпустиме збільшення масштабів виробництва за рахунок погіршення умов праці, нанесення шкоди навколишньому середовищу, зниження інших показників життєдіяльності людини.

Постановка завдання. На основі аналізу статистичної інформації визначити стратегію розвитку рослинницьких галузей сільського господарства України та провести оцінку ефективності їх роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як уже зазначалось вище, в основі визначення економічної ефективності виробництва лежить технологічна ефективність. Н.І. Дучинська зазначає, що технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. У рослинництві показниками технологічної ефективності, на думку Н.І. Дучинської, у першу чергу, виступають урожайність культур з одиниці посівної площі та основні параметри якості рослинницької продукції, наприклад, – вміст олії в насінні соняшнику [4, с. 123-127].

Саме визначенню технологічної ефективності роботи рослинницьких сільського господарства України і буде, у першу чергу, приділено увагу в цій статті. У таблиці 1 проаналізовано динаміку зміни розмірів площі збирання основних товарних культур у всіх категоріях господарств України [за даними джерел 5; 8; 9].

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про помітне зростання в Україні площ збирання, а значить і посіву, зернових і зернобобових культур на протязі 2010-2013 років: за цей відрізок часу рівень даного показника зріс на 1203,4 тис. га, або на 8,3%. Водночас у 2014 р., по даним на 1 листопада, зібрана площа зернових і бобових культур в Україні скоротилась у порівнянні з попереднім 2013 р. на 2207,3 тис. га.

Також, за попередніми результатами, у 2014 р. у країні скоротились площі збирання цукрових буряків, картоплі і овочів відкритого ґрунту. Однією з причин цього, на мій погляд, у першу чергу по овочам, є відсутність даних у Державній службі статистики України по АРК.

У наступній таблиці проаналізована динаміка валових зборів основної продукції по ключовим товарних культурах у всіх категоріях господарств України [за даними джерел 5; 8; 9].

Аналіз таблиці 2 показує, що в 2014 р., у порівнянні з 2010 р., навіть без даних про результати роботи сільськогосподарських підприємств АРК, сільське господарство України виробило на 17964 тис. т біль-

Таблиця 1

Зібрана (обмолочена) площа в усіх категоріях господарств, тис. га

Культура	2010	2011	2012	2013	2014*	2014 у % до 2010
Зернові та зернобобові культури	14598,9	15337,0	14812,8	15802,3	13595,0	93,12
Цукрові буряки	492,8	516,3	448,6	270,4	260,1	52,78
Соняшник	4514,7	4712,5	5083,0	5092,6	4997,5	110,69
Картопля	1417,0	1443,3	1444,1	1391,2	1345,2	94,90
Овочі відкритого ґрунту	466,8	504,3	503,4	493,7	449,4	96,30

* На 1 листопада 2014 р., інформація без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим

Таблиця 2

Валовий збір продукції рослинництва в усіх категоріях господарств, тис. т

Продукція	2010	2011	2012	2013	2014*	2014 у % до 2010
Зернові та зернобобові**	39271	56747	46216	63051	57235	145,74
Цукрові буряки	13749	18740	18439	10789	11652	84,75
Насіння соняшнику**	6772	8671	8387	11051	9995	147,59
Картопля	18705	24248	23250	22259	23675	126,57
Овочі відкритого ґрунту	8122	9833	10017	9873	8899	109,57

* На 1 листопада 2014 р., інформація без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим

** У вазі після доробки

Таблиця 3

Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні, ц з 1 га площі збирання

Культура	2010	2011	2012	2013	2014	2014 +/- до 2010
Зернові та зернобобові культури	26,9	37,0	31,2	39,9	42,1	+15,2
Цукрові буряки	279,0	363,0	411,0	399,0	448,0	+169,0
Соняшник	15,0	18,4	16,5	21,7	20,0	+5,0
Картопля	132,0	168,0	161,0	160,0	176,0	+44,0
Овочі відкритого ґрунту	174,0	195,0	199,0	200,0	198,0	+24,0

ше зерна, на 3223 тис. т більше насіння соняшнику, на 4970 тис. т більше картоплі. Також, за останні п'ять років в Україні зросло виробництво овочевих культур.

Хоча, якщо порівнювати валові збори двох останніх років (2013 і 2014), то можна помітити скорочення виробництва наступних видів продукції рослинництва: зернових і зернобобових; насіння соняшника та овочевих культур. Водночас у поточному році, порівнюючи з 2013 р., в Україні зросло виробництво цукрових буряків і картоплі відповідно на 863 та 1416 на тис. т.

Як уже зазначалось одним із ключових показників технологічної ефективності виробництва продукції рослинницькими галузями є урожайність культур з одиниці площі, табл. 3.

Дані таблиці 3 свідчать про помітне зростання рівня урожайності по всіх, обраних для аналізу, сільськогосподарських культурах в Україні в 2014 р. у порівнянні з урожайністю в 2010 р. Так найпомітніше зростання рівня технологічної ефективності, тобто урожайності з одиниці площі, простежується по цукрових буряках, – 160,57%. Майже в такому ж розмірі зросла ефективність виробництва в Україні зернових і зернобобових культур: рівень їх урожайності в 2014 р. (дані на 01.11.2014) у порівнянні з 2010 р. склав 156,51%. Рівно на 1/3, за досліджуваний період, зросла урожайність соняшнику і картоплі. З усього цього можна зробити висновок про помітне зростання рівня технологічної ефективності рослинницьких галузей сільського господарства України.

Представляє цікавість аналіз коливань показника технологічної ефективності виробництва продукції основних рослинницьких галузей в Україні за досліджуваний період. Для унаочнення результатів

буде використано графічний метод. На наступних рисунках показано аналітичне вирівнювання рівня урожайності зернових та зернобобових культур і соняшнику в Україні за досліджуваний період.

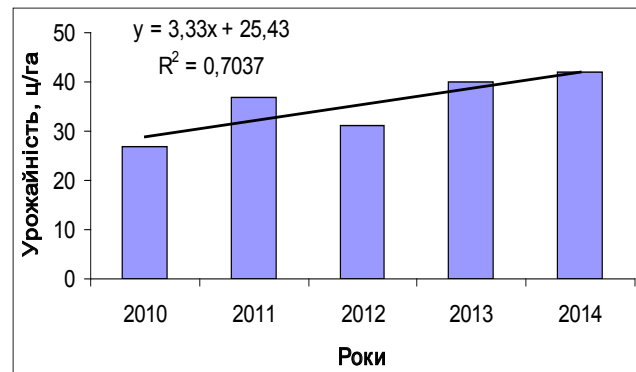
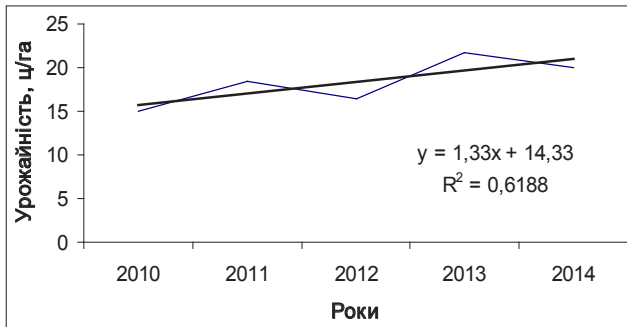

Рис. 1. Аналітичне вирівнювання рівня урожайності зернових і зернобобових культур в Україні

Прямолінійний тренд свідчить про поступове зростання рівня урожайності зернових і зернобобових культур в Україні, у середньому на 3,33 ц з 1 га площі збирання щороку. Згідно коефіцієнту апроксимації прямолінійний тренд достовірно відображає зміну рівня досліджуваного показника ($R^2=0,7037$).

Прямолінійний тренд свідчить про поступове зростання урожайності даної культури в Україні, за останні п'ять років, у середньому на 1,33 ц/га щороку. Згідно коефіцієнту апроксимації прямолінійний тренд достовірно відображає зміну рівня досліджуваного показника ($R^2=0,6188$).

Рис. 2. Аналітичне вирівнювання рівня урожайності соняшника культур в Україні

Отже, на основі аналізу таблиці 3 і рисунків 1-2 можна зробити висновок, про поступове, але стабільне зростання урожайності в Україні основних сільськогосподарських культур. В.Я. Амбросов вважає, що це відбувається за рахунок подальшої інтенсифікації виробництва продукції рослинництва, у першу чергу зернових і олійних культур, на основі її хіміко-техногенної спрямованості [1, с. 72-79]. Водночас професор В.Я. Амбросов вважає, що даний напрям інтенсифікації, у тому числі в зв'язку з високим рівнем цін на промислові ресурси, може не дати гарантованого приросту доходів сільськогосподарським товаровиробникам.

Виходом із ситуації, на мій погляд, може стати використання сучасних технологій виробництва рослинницької продукції, наприклад No-Till, та Strip-Till. Як, відомо, використання даних технологій дає змогу підтримувати і відновлювати родючість ґрунтів і отримувати високу урожайність сільськогосподарських культур. Звісно, існують деякі обмеження їх застосування, так технологія No-Till не завжди є ефективною на «важких» суґлинистих ґрунтах, – відомі випадки, коли аграрії були змушені відмовлятися від її використання і повертатися до технологій з мінімальним обробітком ґрунту. Технологія Strip-Till також має певні обмеження: зрозуміло, що її недоцільно використовувати при вирощуванні таких культур як пшениця, ячмінь або гречка; також можуть виникати технічні складнощі з точним висівом насіння. Але попри всі обмеження, на мій погляд, саме широке застосування технології Strip-Till дозволить сільськогосподарським підприємствам Дніпропетровської області оптимізувати витрати ресурсів і досягти зростання урожайності просапних культур. Мова йде, у першу чергу, про такі стратегічно важливі для цього регіону культури як соняшник і кукурудза на зерно.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дають можливість зробити висновок про те, що ефективність – це не випадкове явище, а закономірний, стійкий, об'єктивний процес функціонування економіки, який набув рис економічного закону. Він може бути сформульований як закон підвищення ефективності суспільного виробництва.

Ефективність виробництва – це складна економічна категорія, у ній відображається дія багатьох економічних законів і показується одна з найважливіших сторін суспільного виробництва – його результативність.

Форми прояву ефективності можна згрупувати наступним чином:

- по функціональних підсистемах, тобто оцінка ефективності базується на якомусь показнику (технологічна, економічна, соціальна та інші підсистеми);

- за рівнем структури народного господарства, тут мова йде про масштаб об'єкта що оцінюється, наприклад, можна оцінювати ефективність виробництва в цілій галузі, а можна оцінювати ефективність виробництва на маленькому підрозділі підприємства;

- по відображенню витрат, наприклад, піддаються оцінці ефективність витрат праці або виробнича ефективність;

- за формою ідентифікації, ефективність може бути як абсолютною, так і відносною (у порівнянні з чим-небудь).

Підвищення ефективності виробництва обумовлюється сукупністю постійно діючих факторів і рядом особливостей сучасного етапу економічного розвитку суспільства. З одного боку, підвищення економічної ефективності необхідно в зв'язку з обмеженістю збільшення деяких видів ресурсів, змінами у вартості факторів виробництва, зростанням потреб ринку у вітчизняній продукції, посиленням вимог до якості продукції. З іншого боку, на сучасному етапі розвитку суспільства розширюються можливості підвищення економічної ефективності суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амбросов В.Я. ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств / В.Я. Амбросов // Економіка АПК. – 2013. – № 10. – С. 72-79.
2. Вернюк Н.О. Організаційно-економічні засади управління ефективністю виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами / Н.О. Вернюк // Економіка та управління АПК. – 2014. № 1. – С. 118-124.
3. Дієсперов В.С. Ефективність сільськогосподарського виробництва на Волині / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 13-20.
4. Дучинська Н.І. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення / Н.І. Дучинська, Н.М. Бондаренко, К.А. Лядова // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Т. 21, вип. 7(2). – С. 123-127.
5. Збирання врожаю сільськогосподарських культур та проведення інших польових робіт: стат. бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Манжура О.В. Ефективність сільського господарства України як галузі національної економіки / О.В. Манжура // Бізнес Інформ. – 2014. – № 8. – С. 115-119.
7. Підгорний А.Н. Ефективність виробництва – головний показник результативності функціонування сільськогосподарського підприємства / А.Н. Підгорний // Продуктивність агропромислового виробництва. – 2014. – Вип. 25. – С. 126-131.
8. Рослинництво України 2012: стат. збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Рослинництво (1990-2013 рр.): стат. інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.